

Богдан Стевановић

ПЕРИОДИЗАЦИЈА РИМСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

с освртом на периодизацију историје старог Рима

По традиционалној периодизацији историја римске књижевности дели се у главном на четири периода: I — архајски период, II — златни период, III — сребрени период и IV — гвоздени период. Овде се нећемо упуштати у разматрање одакле ови периоди почињу и докле досежу, јер је то опште познато.

У западним земљама ретко се одступало од ове периодизације. Тако су римску књижевност понекад делили на два велика одељка, републикански и царски (код Немаца, Руса и др.). Рене Пишон (*Histoire de la littérature latine*, Париз, 1897) овако је поделио историју римске књижевности: I књига (односно период) — *републиканска епоха* (иначе позната као епоха ране римске књижевности), II књига — *класична епоха* (од Цезара до Овидија), III књига — *царска епоха* (од Тиберија до Хадријана) и IV књига — *хришћанска епоха* (од М. Аурелија до почетка средњег века).

Други неки аутори се не држе много оваквих периода него обично деле своје приручнике (уџбенике) на поједине векове. Тако чине, на пример, Тојфел—Крол—Скуч (*Историја римске књижевности*, VI изд. 1916). Ови аутори имају у I књизи овакву поделу: 1) *преисторија римске књижевности* (до 240. г. пре н. е.), 2) *први период римске књижевности* (240—84) и 3) *други период* (83—31); II књига садржи: 1) *Августово доба* (31. пре н. е. — 14. н. е.) и 2) *сребрно доба* (14—96); III књига: 1) *крај сребрног века* (96—117), 2) *други век* (117—211), 3) *трећи век* (211—305), 4) *четврти век*, 5) *пети век*, 6) *шести век* и 7) *седми и осми век*.

Донекле је сличан случај и с *Историјом римске књижевности* од Шанц—Хозиуса. Мартин Шанц у својој *Историји римске књижевности до Јустинијана* (III издање, које је изашло почетком XX века) даје овакву поделу: *Први гео* — римска књижевност за време републике; *други гео* — римска књижевност Августовог доба и књижевност тзв. сребрног доба; *трећи гео* — римска књижевност II и III века (117—324) и *четврти гео* — књижевност од 324. г. до 529. г.

Марксистичка наука о књижевности поклања много више пажње овом проблему, што је и разумљиво, јер се она држи учења историског материјализма. Ако бацимо поглед на совјетске уџбенике из историје римске књижевности, видећемо ту знатан напредак у упоређењу с перио-

дизацијом римске књижевности како се она спроводи у западним земљама. Истина, обрада римске књижевности на руском језику, било да су њени аутори појединци (Покровски, Тронски) било колектив (као дела под редакцијом Дератанија и Собољевског), није још онако исцрпна и опширна као што је случај на Западу с појединим ауторима и њиховим делима.

И. М. Тронски (*Историја античкој литератури*, III изд. Москва, 1957) овако дели римску књижевност: I — *епоха републике* (до 30—их г. I в. пре н. е.) и II — *епоха царства*, а његова детаљнија периодизација овако изгледа: 1) *прекњижевни период*¹⁾ (до средине III в. пре н. е.), 2) *рана римска књижевност* (до средине II в. пре н. е.) — време пораста робовласничке републике, 3) *књижевност периода грађанских ратова* — (од краја II в. до 30-их г. I в. пре н. е.), 4) *књижевност краја републике и почетка царства* (Августов век), која траје до 14. г. и 5) *књижевност царског Рима* са два одсека: а) I в. и почетак II века н. е. и б) *позна римска књижевност* (II—VI век). Први одсек („сребрни век,“) он опет дели на два периода: 1) време Јулија и Клаудија, период најоштрије борбе царева са сенатском опозицијом — процват декламаторско-реторског стила; 2) владу Флавија, Нерве и Трајана — период класицистичке реакције.

Историја римској литератури под редакцијом Н. Ф. Дератанија, чији су аутори, сем редактора, И. М. Нахов, К. К. Полонска и М. Н. Черњавски (Москва, 1954), где се на страни 18. образлаже подела „по тем периодом развитија римског общества, каторые получили своеобразное отражение в литературе как надстроечном явлении“, има овакву периодизацију:

Прво долази подела на три дела: I *најстарија књижевност* — доба формирања римске робовласничке државе (приближно VIII—IV в.), II *књижевност доба републике* и III *књижевност доба царства*. Последња два одељка он дели на ове одсеке:

1) *књижевност доба експанзије Рима* на југ Италије и у земље Средоземља (приближно III в. и прва половина II в. пре н. е.);

2) *књижевност периода грађанских ратова, кризе и пројасије републике* (приближно друга половина II в. до 40-их г. I в. пре н. е.) с овим пододсецима: а) *књижевност друге половине II в.* (до 88. г. пре н. е.) и б) *књижевност приближно од 88. до 40-их г. I в. пре н. е.*;

3) *књижевност после диктатури Јулија Цезара и у почетку принципата* (приближно од 44. г. пре н. е. до 14. г. н. е.);

4) *књижевност раног царства I/II в. с пододсецима*: а) *период борбе са сенатском опозицијом за учвршћење царства* (приближно 14—69. г.) и б) *период привремене стабилизације раног римског царства и превласти провинција* (око 69—180. г.);

5) *књижевност позног царства* (III—VI в.).

Историја римске књижевности, I/II, под редакцијом Собољевског, Грабар—Пасека и Петровског (Москва, 1959—1962) даје више глобалну а мање разуђену периодизацију: I *рана римска књижевност* (до Цицерона);

¹⁾ Овај термин није сасвим на свом месту, јер је нелогично да прекњижевни период буде период једне књижевности. Ту је требало рећи *период зачетка књижевности*, јер се права, уметничка књижевност оформила тек после тога.

II књижевности краја републике (иначе добро познатог под називом Цицеронов век); III књижевности почетка царства (период познат као Августово доба); IV књижевности раног царства (од 14. до 117. г.) и V књижевности позног царства²⁾.

Од свих совјетских уџбеника периодизација је најбоље спроведена у делу под редакцијом Дератанија. Ту се не само дају јасно обележени периоди него се и аутори сврставају у правце и групе с обзиром на идејност и класну припадност. Ево како то изгледа:

Књижевност римска III—II в. пре н. е. разврстана је на: а) рану аристокрајску књижевност (Апије Клаудије, Ливије Андроник), б) књижевност демокрајске ојозиције (Невије, Плаут), в) књижевност умерене аристокрајије (Еније, Пакувије, Цецилије Стације, Теренције) и г) књижевност конзервативне сенатске аристокрајије (Катон).

Књижевност од средине II в. до 88. г. разврстана је на: а) књижевност аристокрајског љавца (Акције, Луцилије) и б) демокрајску књижевност (тогата, ателана).

Књижевност од 88. до 40-их г. на: а) књижевност конзервативног аристокрајског љавца (Варон, Цицерон, Непот), б) књижевност љарџије љоулара (Цезар, Салустије), в) љросветиџельску љоезију (Лукреције) и г) комедију љлебса у љресџоници (Лаберије, Публилије), док је Катул с групом неотерика остао ван идеолошке групације у одељуку Лирика.

Књижевност тзв. Августовог века на: а) књижевност званичног љравца (Вергилије, Хорације), б) књижевност републиканске ојозиције (Ливије, Помпеј Трог и други) и в) књижевност умерене ојозиције (Тибул, Проперције, Овидије).

Књижевност из доба учвршћења монархиског режима на: а) књижевност званичног љравца (Курције Руф, Велеј Патеркул), б) књижевност аристокрајске ојозиције (Сенека, Лукан, Персије, Петроније) и в) књижевност демокрајске ојозиције (Федар).

Књижевност из доба привремене стабилизације и превласти провинција на: а) књижевност званичног љравца (Квинтилијан, Плиније Млађи, Стације, Фронтон), б) љисце аристокрајске ојозиције (Тацит, Светоније) и в) љисце демокрајске ојозиције (Јувенал).

С обзиром на поделу, римска књижевност се разликује од грчке књижевности у томе што се ова друга дели на два велика периода, класични и покласични, док се прва може поделити на три велика периода, прекласични, класични и покласични. Та се подела базира на уметничком постигнућу.

Класичним периодом римске књижевности треба назвати доба од почетка I в. пре н. е. па све до почетка II в. н. е. Цео тај период од два века одиста је класичан, јер књижевност од почетка Цицероновог рада па све до Тацита у ствари је процват римске књижевности, пошто тада

²⁾ Тако је овде на делу спроведена периодизација. Али у Уводу (стр. 12—16) Петровски, један од аутора ове Историје римске књижевности, предлаже овакву периодизацију: I љериод (до краја III в. пре н. е.); II љериод (II век пре н. е.); III љериод — доба грађанских ратова (иначе познато као Цицеронов век); IV љериод — Августов век; V љериод — I век н. е. (тачније 14—96. г.); VI љериод — II век (тачније 96—193. г.) и VII љериод — раздобље од III до V века.

преовлађују песници и прозаисти који су створили дела од трајне вредности, мада се још од почетка I в. н. е. испољавају код њих и појаве које по својој суштини означавају почетак декаденције (реторичност, маниризам).

Колико је мени познато, ово раздобље римске књижевности први је назвао класичним проф. Милан Будимир још у својој скици *О римској књижевности*, објављеној у његовом средњошколском уџбенику *Латински језик* и универзитетском уџбенику *Litterae latinae* (Београд, Научна књига, 1948, стр. 182—198), где је римска књижевност подељена на три раздобља, прекласични, класични и покласични.

Ту своју периодизацију он је даље разрадио у уџбенику *Преглед римске књижевности* (Београд, 1963), који је написао заједно с доцентом Мироном Флашаром. У њој се каже на стр. 31: „Римску књижевност ћемо на основу чињеница политичке, економске и културне историје поделити у три главна одсека, а те одсеке назвати докласичним (до времена Суле), класичним (до времена Трајана и Хардијана) и покласичним (до краја³) римске антике”.

У вези с крајем римске књижевности треба додати још неколико речи. Њега није лако одредити из више разлога. Античка латинска (односно римска) књижевност постепено и једва осетно прелази у средњовековну латинску књижевност. Хришћански писци који пишу на латинском језику јављају се већ крајем II века, затим се одлучно афирмишу у III, да би достигли процват у IV веку. Њих, с обзиром на њихову тематику и поглед на свет и живот, совјетски научници издвајају из оквира римске књижевности, пошто су они представници новог, феудалног друштва. Али, пошто је паганска књижевност у надмоћности над хришћанском све до почетка VI века, она се може убрајати у позну римску књижевност.

И мени се чини да би најправилније било целокупну историју римске књижевности поделити на три велика одсека: I *на њрекласичну* (рану или стару) римску књижевност, II *на класичну римску књижевност* и III *на њокласичну* или позну римску књижевност.

Први одсек се поклапа с републиканским добом историје старог Рима; други одсек обухвата прелазни период римске историје, чије карике чине доба војне диктатуре, доба Августовог принципата и доба ране монархије; а трећи одсек настаје крајем ране монархије па се преко кризе у III веку протеже у доба касне империје, када западни њен део пропада, а источни наставља да живи као рановизантиско царство.

Наравно да се и ова три одсека могу поделити на више мањих периода или доба, неки с више неки с мање успеха. Први одсек се може поделити на два периода: 1) *најстарије доба или доба ране републике*, које траје до средине III в. пре н. е. отприлике и које се карактерише народним и анонимним стваралаштвом (у ствари период зачетака) и 2) *рани период*

³) Што се тиче краја римске књижевности, он се код разних писаца различито одређује. Неки га доводе до Јустинијана (на пример М. Шанц), неки чак до VIII века (Тојфел—Крол—Скуч). Будимир и Флашар за крај римске књижевности узимају средину VI в. н. е. (в. стр. 63).

или доба *йорасџа* и *ексианзије римске републике* и *класних борби* (од 240. до 80-их г. I в. пре н. е)⁴).

Други одсек се обично дели на три периода: Цицеронов и Августов век и тзв. сребрно доба (од 80-их г. пре н. е. до 117. г. н. е.), али би, можда, било правилније делити га на четири периода, као што су неки већ чинили до сада (Тронски, на пример). *Први йериод или века Цицерона и Цезара* јесте доба сукоба између војсковођа и сената, доба грађанских ратова (88—44 г.); *други йериод*, „*Августов век*”, јесте доба прелаза на монархију или принципата (43. г. пре н. е. — 14. г. н. е.); *йрећи йериод* би био *йериод римске књижевности за време династије Јулија и Клаудија*, доба тзв. новог стила (14—69. г.), а *четврћи йериод* — *йериод римске књижевности у доба владе царева из династије Флавија и Трајана*, доба класицистичке реакције (69—117. г.).

Последњи одсек — *доба йокласичне или касне римске књижевности* је у ствари доба опадања. С обзиром на његово подуже трајање (четири века) он би се могао поделити на више начина, али, ако се има у виду делатност књижевних радника и њихово обележје, било би умесно полити га на две епохе: на епоху која обухвата II и III век и епоху IV и V века. Први период има и то бележје, поред осталог, што се тада хришћански писци тек појављују, док се у другом периоду они јаче афирмишу и с успехом такмиче с паганским писцима, који су одраз старог, робовласничког друштва. Стога би, по мом мишљењу било најбоље први период ограничити на доба од 117 до 324. г. када се учврстио хришћански цар Константин, а други период од 324. до 529. г. (од Константина до Јустинијана).

Bogdan Stevanović

LA PÉRIODISATION DE LA LITTÉRATURE LATINE

RÉSUMÉ

L'auteur examine d'abord la périodisation traditionnelle, d'après laquelle on divise l'histoire de la littérature latine en quatre époques: 1) époque archaïque, 2) âge d'or, 3) âge d'argent et 4) âge de fer. Il examine ensuite quelques modifications de cette périodisation dans les pays d'Occident.

L'auteur a consacré une partie considérable de son article à la périodisation marxiste de la littérature latine, telle qu'elle est appliquée dans les manuels soviétiques, à savoir dans les ouvrages (en langue russe): l' *Histoire de la littérature antique* de I. M. Tronski (dont la II-e partie renferme la

⁴) Од овог периода ја не бих одвајао одељак од средине II в. до почетка 80-их година I в. (доба робовских устанака и почетка сукоба између популара и оптимата) из тог разлога што ни од једног аутора из тога раздобља нису очувана дела у целини, те књижевност овога одељка слабо познајемо, мада његово друштвено позађе има свој изразити профил.

littérature latine; I-e éd. Moscou 1946), *l'Histoire de la littérature latine* sous la rédaction de F. Deratani (dont les auteurs, excepté le rédacteur, sont I. M. Nahov, K. P. Polonskaïa et M. N. Tcherniavski (Moscou 1954) et *l'Histoire de la littérature latine, I/II*, sous la rédaction de S. I. Sobolevski, Grabar—Passek et F. A. Petrovski.

Les auteurs soviétiques, s'en tenant au matérialisme historique, divisent l'histoire de la littérature latine, en général, dans les périodes suivantes: 1) *période de l'ancienne république romaine* (la littérature latine primitive), 2) *période d'accroissement et d'expansion de Rome* (la littérature latine à partir de la moitié du III-e siècle jusqu'à la moitié du II-e siècle avant notre ère), 3) *période des insurrections d'esclaves et des guerres civiles* (la littérature latine à partir de la moitié du II-e siècle jusqu'à la moitié du I-er siècle avant notre ère) 4) *période du principat ou le siècle d'Auguste*, 5) *période des luttes des empereurs contre l'opposition du sénat* (la littérature latine de 14—69), 6) *période des empereurs de la dynastie des Flavius et de Trajan* (la littérature latine de 69—117) etc.

L'auteur de l'article est d'accord, principalement, avec la périodisation des auteurs soviétiques et, sur une petite partie, il en fait la critique. Il arrive à la conclusion que, de tous les manuels soviétiques, la périodisation de la littérature latine est le mieux exposée dans l'ouvrage sous la rédaction de Deratani. Là, dit l'auteur, sont données non seulement des périodes bien marquées mais aussi des auteurs sont groupés en écoles d'après le caractère idéologique et la dépendance de classe.

Dans cet ouvrage, la littérature latine des III—II siècles avant notre ère est divisée en: a) *littérature aristocratique primitive* (Appius Claudius, Livius Andronicus), b) *littérature de l'opposition démocratique* (Naevius, Plaute), c) *littérature de l'aristocratie modérée* (Ennius, Caecilius Statius, Térence, Pacuvius) et d) *littérature de l'opposition conservatrice sénatoriale* (Caton); la littérature latine du milieu du II-e siècle à 88 est divisée en: a) *littérature de l'école aristocratique* (Accius, Lucilius), et b) *littérature démocratique* (togata, atellane); la littérature latine de 88—40 en: a) *littérature d'école aristocratique conservatrice* (Varron, Cicéron, Népos), b) *littérature du parti des „populaires”* (populares) (César et Salluste), c) *poésie didactique* (Lucrèce) et d) *comédie de la plèbe*; la littérature latine du siècle d'Auguste en: a) *littérature officielle* (Virgile, Horace), b) *littérature de l'opposition républicaine* (Tite Live) et c) *littérature de l'opposition modérée* (Tibulle, Propertius, Ovide); la littérature latine des années 14—69 en: a) *littérature officielle* (Quinte—Curce, Velleius Paterculus), b) *littérature de l'opposition aristocratique* (Sénèque, Lucain, Perse, Pétrone) et c) *littérature de l'opposition démocratique* (Phèdre); la littérature latine des années 69—180 en: a) *littérature officielle* (Quintilien, Pline le Jeune, Stace, Fronton), b) *auteurs de l'opposition aristocratique* (Tacite, Suétone) et c) *auteurs de l'opposition démocratique* (Juvénal).

L'auteur de l'article démontre que l'histoire de la littérature latine, contrairement à celle de la littérature grecque de l'antiquité, qu'on divise principalement en deux grandes époques, l'époque classique et l'époque postclassique, peut, à son tour, être divisée d'après son développement arti-

stique en trois grandes époques, l'époque préclassique, l'époque classique et l'époque postclassique.

„L'époque classique — dit l'auteur — c'est l'époque qui dure depuis le commencement du I-er siècle avant notre ère jusqu'au commencement du II-e siècle de notre ère. Cette époque tout entière, pendant une durée de deux siècles, est vraiment classique, car la littérature latine qui va depuis le commencement de l'activité littéraire de Cicéron jusqu'à Tacite représente, en fait, la floraison de la littérature latine, vu qu'alors prédominent des auteurs en vers et en prose, qui ont écrit des ouvrages d'une valeur durable, bien que dès le commencement même du I-er siècle de notre ère se manifestent, aussi, des phénomènes marquant, dans leur essence, le début d'une décadence (rhétoricité, maniérisme)”.

L'auteur de l'article remarque que le premier auteur qui ait donné une telle vue sur l'époque classique de la littérature latine, c'est le professeur de l'université de Belgrade M. Budimir, qui dans son manuel *Litterae Latinae* (Belgrade 1948), avait joint une courte esquisse de la littérature latine divisée en trois époques, préclassique, classique et postclassique. Cette périodisation-ci fut élaborée plus loin dans son manuel *Aperçu de la littérature latine*, écrit en collaboration avec M. Flašar (Belgrade 1963), où l'on dit à la page 31: „Sur la base des faits politiques, économiques et culturels, nous divisons la littérature latine en trois grandes parties, et ces parties-ci nous les nommerons: la partie préclassique (jusqu'aux temps de Sylla), la partie classique (jusqu'aux temps de Trajan et d'Adrien) et la partie postclassique (jusqu'à la fin de l'antiquité romaine)”.

Vers la fin de son exposé, l'auteur de l'article propose une meilleure périodisation de la littérature latine. La principale division de l'histoire de la littérature latine toute entière dans l'antiquité en trois grandes époques, mentionnée plus-haut, il précise comme suit: 1) époque archaïque — c'est-à-dire l'époque républicaine de la Rome ancienne, 2) époque classique — l'époque de transition de la dictature militaire ainsi nommée et du principat d'Auguste aux temps de la monarchie primitive (de 81 avant notre ère à 117 de notre ère, et 3) époque tardive (postclassique) — l'époque de la fin de la monarchie primitive, de la crise du III-e siècle et du bas-empire. De plus, il propose aussi ces petites périodes ou parties:

1) *La plus ancienne période ou la période de la république primitive*, qui dure environ des temps plus reculés jusqu'au milieu du III-e siècle avant notre ère et qui est caractérisée par une création populaire et anonyme; 2) *l'ancienne période ou l'époque d'accroissement et d'expansion de la république romaine et du commencement des luttes de classe* (240—81); 3) *la première période: l'époque classique ou le siècle de Cicéron et de César* (81—43); 4) *la deuxième période de l'époque classique ou le siècle d'Auguste* (43 avant notre ère —14 n. è.); 5) *la troisième période de l'époque classique*, la littérature latine pendant la dynastie des Julius et des Claudius; 6) *la quatrième période de l'époque classique*, l'époque de la république romaine pendant le règne des empereurs de la dynastie des Flavius et de Trajan (69—117); 7) *la littérature latine au II-e et au III-e siècle* (ou, pour mieux dire, de 117—324); 8) *la littérature latine au IV-e et au V-e siècles* (plus précisément de 324—529).